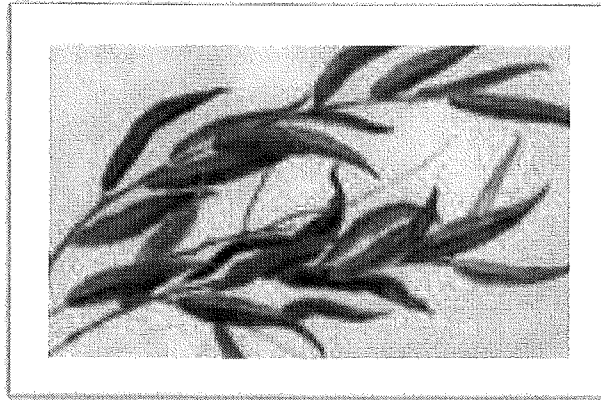

IT'S NOT TOO LATE!

**THE ORIGIN AND PRACTICES OF
HOSHANA RABBAH**

*Rabbi Efrem Goldberg
Boca Raton Synagogue
Sukkos 5773/2012*

1. Parshas Emor

³⁹ But on the fifteenth day of the seventh month, when you gather in the crop of the land, you shall celebrate HASHEM's festival for a seven-day period; the first day is a rest day and the eighth day is a rest day. ⁴⁰ You shall take for yourselves on the first day the fruit of a citron tree, the branches of date palms, twigs of a plaited tree, and brook willows;* and you shall rejoice before HASHEM, your God, for a seven-day period. ⁴¹ You shall celebrate it as a festival for HASHEM, a seven-day period in the year, an eternal decree for your generations; in the seventh month shall you celebrate it. ⁴² You shall dwell in booths for a seven-day period: every native in Israel shall dwell in booths. ⁴³ So that your generations will know that I caused the Children of Israel to dwell in booths when I took them from the land of Egypt. I am HASHEM, your God.

אך בתמושה עשר יום לחדש השביעי באספקם את-תבואת הארץ תקחו את-חגיגתה שבעת ימים ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון: ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר פתת תמרים וענף עץ-עבת וערבי-נחל ושמתםם לפני יהוה אלהיכם שבעת ימים: וחתם אתו חג ליהוה שבעת ימים בשנה חקת עולם לדורותיכם בחדש השביעי תקחו אתו: בסבת משבו שבעת ימים פל-האזרח בישראל ישבו בסבת: למען ידעו דרחיכם כי בסבות הושבתי את-בני ישראל במוציאי אותם מארץ מצרים אני יהוה אלהיכם: וידבר משה את-מעדי יהוה אל-בני ישראל:

2. Mishna Sukkah 45a

Mishnah The Mishnah sets forth the procedure followed in the Temple *aravah* ceremony:
 מקום היה למטה מירושלים ונקרא – How is the mitzvah of *aravah* performed? מצינת ערבה פיצר – There was a place below Jerusalem, and it was referred to as *Motza*.^[6] – They (i.e. the agents of *Beis Din*)^[6] would go down there, and gather from there branches of *aravah*.^[7] – And they (i.e. the Kohanim)^[8] would come and stand them up at the sides of the Altar, and their tips would be bent over the top of the Altar.^[8] – They (i.e. the Kohanim) would then sound a *tekiyah* blast, a *teruah* blast and a *tekiyah* blast on the trumpets.^[10]
 – On each of the first six days of the festival they would circle the Altar a single time,^[11] and they would say: – Please, Hashem, save now! Please, Hashem, bring success now!^[12] – R' Yehudah says: – This is what they would say: *Ani Yaho*, bring salvation now!^[13] – But on that day, i.e. on the seventh day of the festival, they would circle the Altar seven times.^[14]
 – After the ceremony, at the moment of their departure (on the seventh day), what would they say? – They would say: To you this beauty, O Altar! To you this beauty, O Altar!^[15] – R' Eliezer says: – This is what they would say: To God and to you, O Altar! To God and to you, O Altar!^[16]
 – Just as [the ceremony] is performed during the weekdays, so is it performed on the Sabbath,^[17] – except that in the case of the Sabbath, they would gather [the branches] on Sabbath eve (i.e. Friday),^[18] – and place them in golden barrels filled with water, – so that they would not wilt overnight.
 – They would bring palm branches, – R' Yochanan ben Berokah says: – and beat them on the ground at the sides of the Altar.^[19] – And that day was called “the beating of the branches.”
 – On the seventh day, [the adults] would grab [the children’s] *lulavim* from the hands of the children, – and they would eat [the children’s] *esrogim*.^[20]

4. R. Joseph B. Soloveitchik (1903-1993) Reshimas Shiuirim

3. Rambam (1135-1204) Hilchos Lulav 7:23

שיטת הרמב"ם שמקיפים את המזבח בלולבים. ויוצא מכך שיש קיום מזבח בלולב והוא ממצות ושמתם בלולב במקדש. נמצא שלרמב"ם יש קיום מזבח בערבה, בזקופתה ובנטילתה, וקיום מזבח גם בהקפת לולב. ויש לעיין אליבא דהרמב"ם במי שנטל במקדש הלולב בלי ברכה אם אפשר לו לברך כ"ז שלא הקיף את המזבח. והספק תלוי אם הקפת המזבח משלימה את קיום הנטילה של הגברא ואז יש לברך או"ד דהויה קיום מזבח בלכד ואינה מצטרפת לנטילת הגברא ומשום כך אין לברך עוד על הנטילה.

הלכה כג בכל יום היו מקיפין את המזבח בלולביהן בידיהן פעם אחת ואומרין אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא (תהלים קיח כה). וביום השביעי מקיפין את המזבח שבע פעמים, וכבר נהגו ישראל בכל המקומות להניח תיבה כאמצע בית הכנסת ומקיפין אותה בכל יום כדרך שהיו מקיפין את המזבח זכר למקדש.

7. Shulchan Aruch
O.C. 664:7

ז' יש מי שאומר שאינו יכול ליטלה עם הלולב בשעה שהוא יוצא י"ח
עד אחר שיברך וישול ויגעני בתחלה ואם נטלה עובר משום כל תוסף
ואחר הגענוע הראשון יכול הוא ליטלה עם הלולב וכיש בשעת הקפה ואע"פ
שמה שכתב שאם נטלה ע"כ משום כל תוסף שעות הוא בעיני מ"מ אין
הסדר לחוש לדבריו יכתב עוד דגם אחר נטלה וגענוע צריך לתפוס
הערבה לבדה להכיר שהיא חובה ובשעת ההכמה יטלה בפני עצמה ויוצא
בה י"ח: הגם והמכה פשוט ל' ליטול הערבה עם הלולב צמחית בשעת
הגענוע ובשעת הקפה עד שעת המעטה וטעמים הערבה לדה ויחר עוב של
לעלה עם הלולב כלל ואף הטעם עם הלולב גלה ל' דלאחר שהקיף יפיל
הערבה תיחד וילחצו הערבה שהם הפושעות שעושין כדל כל זמן שהענפים
תמונים על המים ומוענעים הפושעות בשעה שאומרים הפושעות וחס"י
חונקים לחם:

5. Shulchan Aruch
O.C. 660:2
R. Yosef Karo (1488-1575)

ב' נזהגים להקיף אף מי שאין לו לולב: הגם נ' וי"ח שמי
שאין לו לולב (ג) מ"ו מקיף וכן טעון [עור בשם רש"י ור"ן ס' לולב]
וביום שני (ד) כותלין הערבה עם הלולב להקיף (ב"י) (ב"מ * * ש"מ
לו חבל נחב [א] מ"ו מקיף וכן חבל כל י"ב מודם כל מצו וממו [כל
ט] וכן נפנו:

6. Shulchan Aruch
O.C. 664:3

ג' ו' יש מי שאומר שאף ביום זה מקיפים כולב ולא
בערבה: ולא נהנו כן אלא להקיף בו גם בערבה:

9. R. Joseph B.
Soloveitchik
(1903-1993)
Reshimas Shiurim

עיינן בש"ע (סי' תרס"ד) ובדעות השונות במחבר
וברמ"א במנהג לקיחת הערבה וההקפות של הושענא
רבה אם מקיפין כלולב או בערבה או בשניהם. מנהגם של
הגר"ח זצ"ל ושל הגר"מ זצ"ל היה להקיף בה"ר עם
הלולב ועם הערבה ביחד (כשיטת המחבר בסעיף ג'
שם)¹¹.

8. Mishna Berurah
(1838-1933)
O.C. 664:27

(כז) דלאחר שהקיף יסיר הלולב מידו. רוצה
לומר, דלא כמו שאוחזין הלולב עם הערבה עד שעת החבטה.
ובזמננו המנהג כמו שכתב הרמ"א, שאין נוטלין הערבה עם
הלולב כלל:

10. Midrash
Tehillim 17

בעולם הזה, תשובה ותפלה וצדקה, לפיכך כתיב מלפניך משפטי יצא, אמר הקב"ה
בני עד ששערי תפלה פתוחין עישו תשובה, שאני לוקח שוחד בעולם הזה, אבל
משאני יושב בדון לעתיד לבא, איני לוקח שוחד, שנאמר לא ישא פני כל כופר
[ולא יאבה כי תרבה שוחד] (פס"ו ו' ט'), (לג) לפיכך אמר דוד תודיעני אורת חיים
שובע שמחות את פניך (תהלים ע"ו ט'), אלו עשרת ימי תשובה שבין ראש השנה ליום
הכפורים: מהו נעימות בימיך נצח (תהלים ע"ט). (לד) אמר ר' אבין זה חסד ולולב
וערבה שחן נעימות, והן ניטלין בימין, ואמרי רבנן לולב בימין וארתווג בשמאל, מה
מעם נעימות בימיך נצח, (לח) במי שהוא נוטל לולב בימין ונוצח ובאין. בנחה
שבועלם הנדייסין רצין באיפרכוס, מי נוטל ובא, מי שהוא נוצח, כך בראש השנה
באין כל באי עולם ועוברין לפניו כבני מרון, ואף ישראל עוברין לפניו עם כל באי
עולם, ושרי אומות העולם אומרים אנו נצחנו וזכינו בדון, ואין אדם יודע מי נצח,
אם ישראל נוצחים, או אומות העולם, עבר ראש השנה וכל ישראל באים ביום
הכפורים ומתענים בו, ולובשים בגדים לבנים ונאים, עבר יום הכפורים ואין אדם יודע
מי נוצח אם ישראל אם אומות העולם, כיון שהגיע יום טוב הראשון של חג, וכל
ישראל גדולים וקטנים נוטלין לולביהם בימין, וארתוניהם בשמאלם, מיד הכל
יודיען שישראל נוצחין בדון, (לו) וכיון שהגיע יום הושענא רבה, נוטלין ערבי נהל,
ומקיפין שבע הקפות, וחזן הכנסת עומד כמלאך אלהים, וספר תורה בזרועו, והעם
מקיפין אותו דוגמת המזבח, (לז) שכך שנו רבותינו בכל יום היו מקיפין את המזבח,
ואומרים אנא ה' הושיעה נא, אנא ה' הצליחה נא, וביום השביעי היו מקיפין שבע
פעמים, וכן מפורש על ידי דוד מלך ישראל, שנאמר ארחץ בנקיון כפי ואסובב את
מזבחת ה' (תהלים ט"ו ו'), (לח) ומיד מלאכי השרת שמתים, ואומרים נצחו ישראל נצחו
ישראל, וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם (ס"א ט"ו ט'), הוא שאמר דוד אם תתקיימו
מצות לולב שנקרא געים, (לח) ותמלוהו ביד ימין לסמל בו להקב"ה, הרי הוא מודיע
לכם אורחות חיים, וכן הוא אומר תודיעני אורת חיים, בראש השנה וביום הכפורים:

11. Zohar

On the seventh day of Sukkot, the judgment of the world [which began on Rosh HaShanah] is completed, and the edicts are dispatched from the King’s palace. The judgments are concluded, and the brook-willows [symbolizing rainfall for the coming year] depend on this day.

ביום שביעאה דחג, הוא סיומא דדינא דעלמא, ופתקין נפקין מבי מלכא, וגבורן מתערי, ומסתייגון בהאי יומא, וערבי נקל (תליין) בהו.

12. Machzor Vitry
R. Simcha b. Shmuel
of Vitry (died 1105)

שפן. ביום שביעי של ערבה מנהג לומר ומירות של שבת: ועל הכל בקול רם: ומנהג להוציא כל ספרי תורה. ולא לקריית היום הוצרבו כולם. אלא דרך כבוד של מעלה הוא. וכן בשמחה תורה: ומתסללין כמו שמתסללין בחולו של מועד: אלא שאומרי' למוסף קדושה רבה. כבודו מלא. ממקומו הוא יסן. פעמים. אחד הוא אלהינו: אדיר אדירנו: ימלוך: לרור ודור: מסני המאינו: והשיאנו: רצה. ומודים. שים שלום: הושענא: ומקיסין ו' פעמים. ואומ' סומונים בעמידה לפני התיבה: ת'. ונהגו לומר בקול רם ו' פעמים. וי' הוא האלהים. בעל מוצאי [יום] ביאור. לפי שביום ביאור נחתם לחיים דיננו והיום נתקיים בחתימת החיים. ושכינה עולה למעלה בערבות. ועוד אומ' שמע ישרי ונוי. ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד: ת': קדיש כו': ו' שלא תקנו לומר אין כאלהינו אלא ביום שאין אומ' ייח ברבות ובא אין כאלהינו להשלים הייח. כאשר סי' רב עמרם נאון בתחילת המחזור שלו: גיל. יקר: ואין אומ' אין כאלהינו: ו' ואחרון בשביעי אסור באכילה. אע"י שעברה מצותו. דהא איתקצאי לכולה שבעה. ואתקצאי נמי אף לכוין השמשות. וכיון דאתקצאי לכוין השמשות אתקצאי נמי לכולה יומא דשמיני. ושמיני ססק שביעי הוא. אבל בתשיעי ססק שמיני דברי הכל אכול בשמחה:

אבל ביחוד חתונים הם: *אמר פסוקא פסוקא ופליה. פי' בקונטרס מסתקין אותו דמחוי כעושה ב' רשויות ובה"א ובפר"ח מפרש איפכא פסוקא פסוקא אין מסתקין אותו מיהו מגונה הוי אך לשון הגמרא לא משמע כפי' ואותן בני אדם שאומרים ב' או ג' פעמים שמע ישראל ביה"א מסתקין אותם לפירוש" ולפר"ח מגונה מיהא הוי או שמא אין לחוש רק כשקורא ק"ש בעוה"ה ומקבל עליו עול מלכות שקיים ומי"ט טוב שלא לומר אך מה שאומרים ה' הוא האלהים' פעמים ביה"א ויום ערבה כנגד ז' קטעים משבתים לצורת שהות דה למעלה מו' מנהג כשר הוא יגס מלינו בקראשתי פעמים ה' הוא האלהים. גבי אליהו (מלכים א':) **מהיבן** הוא מחיל

מי איכא אי לא בון ליה במרופתא דנפחא **מתני'** (*האומר דרכי מינות) "העובר בור' אחר תרתיו ולא ה' מהיבן" הוא מחיל נה' *זה "העובר לפני אחר' הכתנים מפני בהן אלא הוא לא ישא' שהוא נושא את כפיו יר' ה"ר העובר להי

13. Tosafos
12th-13th C.
Berachos 34b

רמח אם יש עצירת גשמים וצריכים למטר וכן תפלת הגשם ביום עצרת של סוכות ובהו"ר לא יתכן לירד לפני התיבה אלא אדם צעור ולא שמחן וביתו ריקם ממוזנות [א] ולא מי שיש לו אוצרות פירות וישמח אם תיקר התבואה והפירות, אלא צעור שג' (ירמי' י"ד ב') וצוחת ירושלים עלתה ואדיריהם שלחו צעוריהם למים. צעוריהם בוא"ו כתיב מי שלבו צעור (א) וסמכו אל לא תטהרי (שם י"ג כ"ז) וסמך לו מקות ישראל (שם י"ד ח') שצריך טבילה וטהרה למתפלל [ב] וכתב (שם י"ד ג') באו על גבים לא מצאו מים וכתב (שם שם י') וה' לא רצם.

14. Sefer Chasidim
R. Yehudah b. Shmuel
of Regensburg
(1140-1217)

תנב ויש לילה שהנפשות יוצאות מן הקברות [א] כגון בליל הושענא רבא יוצאות ומתפללות, וכבר הלכו שנים והחביאו עצמם בבית הקברות [ב] ושמעו שאחת קראה לחברתה נצא ונתפלל יחדיו יצאו כל הנפשות והתפללו ובקשו רחמים כדי שלא יגזר מיתה על החיים, גם אותם שימותו שישבו מדרכם הרעה ובחולי קל ימותו ועל כל ענין של חיים ושל מותם ושל עצמן למחר לסור דין מעליהם ומעל אחרים והגידו לקהלם, שנה אחרת בליל הו"ר הלכו שנים אחרים ויצאה מן הקברות רק בתולה אחת שמתה קודם שבת אמרו תצאי אמרת איני יכולה מפני כי אבי היה עשיר וירד מנכסיו וקברה בלא בגד. ושמעו שמקצת הנשמות אמרו לא נקבץ יחדיו כי כבר שנים גילו עלינו לרבים אלא כל אחד ואחד יתפלל בקברו שלא ישמעו החיים ויגידו לעם, וכעסו על האב ולקחו בגדים והלבישו לאותה בתולה [ג]. ואם התכריכין בלו [א] [ד] אין זה מונע הנשמה שהרי הגוף כלה והנשמה בתוך העצמות של מת חונה [ה] אף על כל מה שיוצא מן הגוף המת שהרי מעלה בזכורו [ו] מביא הרוח ע"י עפר שבולע מן המת. אחד לא ראה בליל הו"ר צל ראשו [ז] והתענה הוא ואוהביו הרבה צומות ונתן צדקה הרבה וחי כמה שנים אחריו כן כדכתיב (משלי י"א ד') וצדקה תציל ממות [ח].

תנג בליל הושענא רבא חותמין [א] ולכך נקרא בצאת השנה (שמות כ"ג ט"ז) ובשמיני עצרת גוזרין על הגשמים [ב] כמה יתפרנסו החיים, וכן אחר רפאינו ברכת השנים כמה יתפרנס [ג], וזהו שנאמר (תהלים ל"ג י"ט) להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב.

15. R. Menahem b.
Binyamin Recanati
of Italy
(1250-1310)
Parshas Shelach

ובעשיר מאיר עיני שניהם ה' וכבר שמעתי ספי חסידים ואנשי מעשה שראו באדם אחר שלא היה לו צל ובאותה לילה עצמה עשה תשובה וינחם יי' על הרעה ובאותה לילה עצמה ראה צל על ראשו להציל מרעתו, אמנם המעם בליל הושענא רבה יותר משאר לילות הבנות מרבירי הו"ר אלעזר מוורמשא ז"ל כי בחג גירונין על המים והוא יום אחרון שבחג שאז נתתם לחיים כי כפי צורך החיים כד המים באים לעולם ור"ל רמזו ענין זה בס' קמא דתעניות כי יהיב קב"ה יסבעה לחיי הוא דיהיב שנאמר ומשביע לכל חי רצון. ובס' קמא דביתות ובס' אחרון דהוריות אמר רב אמי האי מאן דבעי למדע אי מסיק שתיה אי לא וכי. ותמה אני על ר' אלעזר שכתב כי אין זה ניהג רק באדם כי שמעתי כי יש שנסו ענין זה בעוסות שיצאו לשחוט למח' ובליל הושענא לא היה להם צל. ולכן יש אימים ביום הושענא יחתמון. והשעה אסרו קצת חכמי הקבלה כי לא ניתן לפיש ואני לא קבלתיה. ועוד יש לפרש סר צלם שירמזו לשירי מעלה שאין האומה נוסלת עד שנוסל השר שלה למעלה תחלה שנאמר יסקוד יי' על צבא המרום במרום ואחרי כן על מלכי הארמה בארמז וכן מפורש בס' דניאל אסרו כי כבוד סר הכח אשר בצלו יחיו כנוים ויי' משפילם הוא אתנו ע"ב אל תיראים, וכן אמרו במדרש שיר השירים ונסו הצללים אלו שרי אומות העולם והמלאכים יעלהם הם הצל על האומות אמנם בני ישראל אמרו בצלו חמדתי וישבתי שאינו יק חלק יי' ית' וכבר רמזתי זה:

16. R. Dovid Avudraham (d. 1340)

בליל הושענא רבא נוהגין מקצת אנשים לקרות את התורה כלה מראש ועד סוף משום דאמרינן בפ”ק דברכות (ח. א) לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום. ואפשר שלא השלים כל הפרשיות עם הצבור. ולפיכך קורא בלילה הזה התורה כלה וישתלמו פרשיותיו עם הצבור. וגראה לי שקריאה זו אינו מועלת כלל לפוטרום מתקנת חכמים כי קריאת התורה כלה בלילה הזה היא פעם אחת כל פסוק מפני שאין שום אדם שיכול להשלימה כלה בלילה אחת שנים מקרא ואחד תרגום ולכן יש יחידים שנוהגין להשלימה בחג הסוכות ויותר טוב היה להשלימה בעשרת ימי תשובה כדאמרינן בפ”ק דברכות (ח. ב) רב ביבי בר אבבי סבר לאשלומינהו להניי פרשיאתא דכולא שתא במעלי יומא דכפורי פי’ כדי שלא יהא נחשב לו לעון ביום הכיפורי. תנא ליה אזיאת בר רב מדפתי ועיניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב. וכי בתשעה מתענין זחלא בעשרה מתענין אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי. סבר לאקדמינהו אמר ליה הווא סבא תנינא ובלבד שלא יקדים ובלבד שלא יאחר.

ויש אנשים שנוהגין גם בליל הושענא רבא שכורכי עצמם בסדין ויוצאין למקום שמגיע אור הלבנה ופושטין מעליהן הסדין ונשארים ערומים ופושטין איברייהם ואצבעותיהן אם מצא צלו שם טוב הוא. ואם יחסר צל ראשו בנפשו הוא. ואם יחסר צל א’ באצבעות ידיו ס’ לא’ מקרוביו. ויד ימין סימן לבניו הזכרים ויד שמאל ס’ לנקבות. וכן פי’ הרמב”ן בפסוק (במדב’ יד. ט) סר צלם מעלהם. זה לשונו יתכן שירמזו הכתוב למה שנודע כי בליל החתום לא יתה צל לראש האיש אשר ימות בשנה היא ע”כ. וזה הצל אינו צל אדם ממש כי העומד אצל הלבנה או אצל האורה אי אפשר שלא יהיה לו צל אלא הוא צל הצל הנקרא בדברי רבותי בבואה דבבואה. ויש סעך לדברי מדאמרינן בפ’ בתרא דהוריות (יב. א) האי מאן דבעי למיפק לאורחא ובעי למידע אי הדר לביתיה אי לא ליקום בכיתא דהברא אי חזי בבואה דבבואה לידע דהדר לביתיה ואח”כ אומר שם ולא מילתא היא דילמא חלשא דעתיה ומתירע מזליה מכאן אני אומר שאין ראוי לנהוג מנהג זה.

17. Horiyos 12a

we see that kings are anointed at a spring.

Having characterized anointing at a spring as a “good omen,” the Gemara now delves further into the topic of good omens: **האי מאן דרבי לירע אי מסיק שתיה אי** – R’ Ami said: **אמר רבי אמר** – This person who wants to know if he will live out the year⁽³⁹⁾ or not,⁽⁴⁰⁾ **ניחלי שרנא בעשרה יומי דבין ראש השנה ליום** – let him kindle a lamp during the ten days between Rosh Hashanah and Yom Kippur⁽⁴¹⁾ **דלא נשיב ויקא** – in a house where no wind blows. **אי משיך דחוריה** – If its light continues to burn for so long as oil remains in the lamp,⁽⁴²⁾ **נידע** – we know that he will live out the year.⁽⁴³⁾ **ומאן דרמסוק שתיה** – And one who wants to undertake a business venture **ומצלח אי לא מצלח אי לא מצלח** – and wishes to know if he will succeed or not succeed, **לידבי תרנגולא** – let him raise a rooster for the sake of that business venture⁽⁴⁴⁾ and let him see: **אי שמין ונשפר** – If [the rooster] grows plump and fine, **מצלח** – it is an omen that he will succeed in his business.

And this person who wants to go out on the road if he will return home safely or not, **ויבעי למידע אי חזי נאחתי לביתא אי לא יקום** – and wishes to know if he will return home safely or not, **אי חזי בבואה** – let him stand in a dark house.⁽⁴⁶⁾ **לידע דהדר** – If he sees the shadow of his shadow,⁽⁴⁷⁾ **נאחתי לביתא** – know that he will return home safely.⁽⁴⁸⁾

The Gemara criticizes the last practice: **דלמא דלמא** – But it is not a wise thing for one to do! **חלשא דעתיה** – Perhaps he will become distressed if he fails to see the shadow of his shadow, **ומיתרע מזליה** – and his luck (mazel) will worsen.⁽⁴⁹⁾

The Gemara extrapolates from a prior teaching: **השתא דאמרת סימנא מילתא היא** – Now that you have said that an omen is a significant thing,⁽⁵⁰⁾ **אמר אביי** – [a person] should always be accustomed to see⁽⁵¹⁾ at the beginning of the year (on Rosh Hashanah) **קרא ורובנא פריי וסילקא ותמרי** – a gourd, fenugreek, leek, beets and dates.⁽⁵²⁾

18. Ramban (1194-1270) Parshas Shelach

[Ramban suggests his own interpretation:]

But it is also plausible that Scripture alludes here to something that is well known.³⁰ **כי בליל החתום לא יתה צל לראש האיש אשר ימות בשנה היא** – viz., that on the Night of the Seal³¹ the head of any man who will die in that year does not cast a shadow in the moonlight. **לכן יאמר קברו קר צלם מעליהם כנגור עליהם מיתה** – Therefore [Scripture] states that “their shadow has departed” already from them, as if death has been decreed upon them.³²

³¹The night of Hoshana Rabbah, when man’s judgment from Rosh Hashanah and Yom Kippur is conclusively “sealed.”

19. Aliyos Eliyahu (1855)
Ma'alos Ha'Sulam 17b
Biography of Vilna Gaon

וכאחוז כסיפור אמר עוד דודי בגאון ז"ל שס"ח כהליט נדעונו גם הוא שילוב נעירו וולאזין למהרה שימאן כככנס
כסיס וסב נליס כטיין לוס המחרת נארף הבנה"ר מ"ז נראה שלא חסתייע מילתא אולי למען כבודן של כראשונים
שנטינו (כגרא"ש מאמניסלאח) ועי' נעלויות אליכו (הערס קי"ז) לענין שלא לסקול כליזית מעליה סל מחיס ע'
מ"ג כלו"ח ס' לזית (סי' כ"ג סק"ז) ולא תקיימכ מחשבתו של אותו לדיק (וכן שמעתי ע"ד אמירת כסלוחוס כחושענא
דכא סכנו לאמרס מוילגא כככ"ג כגדולס נליס מפני מעשה שהיה כמסורכס וכגאון רלס נכנסס מפני שמחת
ח"ס נרעי כרס בגאון מ' נללל ניי מ"ן מווינגל כערס מ"ס כגרי"ס כסג"ן (ח"ג ק"ס) שאלס מלאה עמכס
אבותיו להצטנות כה"ר . וכחכ כי מלא בקנת סידורי סליחות חתוניס להענית כו"ר והחשכ"ן חכר לו נכנסו כן ע"ס)
וכל כלינה כה"ר כיו שמחיס חלל הגאון כרוכ עוו שמחת בית השואכס ונתערבכ סתאוס שמחתו כי מה אחד סזאוס
כלינה ככוא כנית הגאון נעס שמחתו ומלו נמנו וסל מחשבתו (וכן כסיר לי כרס ר' ינחק ככר"ס מ' זמן
חורעס מווינגל) :

20. R. Shlomo
Carlebach
(1925-1994)
Lev Ha'Shomayim

העבודה הכי גדולה שאנחנו עושים בכל החודש הזה? חבטת הערבה

כי מהי חבטת הערבה? חבטת הערבה היא - מסירות נפש מוחלטת.

בסוף סוכות, דווקא אותה ערבה, שאין בה טעם ולא ריח, מוכנה ממש להחבט על קידוש השם. יותר מהאתרוג ויותר מחולב.

ואומר הרבי מרופשיץ: "סלע" - ראשי תיבות: סוכה, לולב, ערבה. וכשמשח רבנו היכה על הסלע, פירוש הדבר הוא, שמשח רבנו הוא הראשון שהתחיל עם העבודה של חבטת הערבה. געוואלד, כמה זה מזעזע!

משה רבנו הוא המתחיל, ומה שמקיים אותו עד שיבוא משיח, זה לא חלולב ולא האתרוג - אלא הערבה. משה רבנו ממש השפיע בעולם את העניין של חבטת הערבה. זה אומר שאפילו אם חס ושלום, יעבור על עם ישראל מה שיעבור, למרות הכל - עדיין נקדש שם שמים.

ומה היתה מסירות הנפש של משה רבנו בהכאת הסלע? משה רבנו ראה ברוח קדשו שלעצרו הרב - הוא לא ייכנס לארץ ישראל. ובסופו של דבר תהיה גם גלות במשך שנים רבות. את הכל הוא ראה ברוח קדשו.

ובאים הצדיקים ואומרים: לא מפני שמשח רבנו היכה על הסלע הוא לא נכנס, אלא להפך: בגלל שהוא ידע שהוא לא ייכנס - הוא היכה על הסלע.

וכך מסביר גם האיזביצר: משה רבנו ראה שהקב"ה לא רוצה שהוא ייכנס לארץ, מפני שעדיין עם ישראל לא מוכן למדרגה הזאת של להיכנס לארץ יחד עם משה. וכדי שעם ישראל לא יתרעם על הקב"ה על שהוא לא מכניס אותו - הוא עשה עבירה. כדי לתת "תירוץ" לקב"ה, כביכול...

בהושענא רבה אנחנו מקיפים את הבימה שבע פעמים עם הלולבים והאתרוגים, וצועקים "הושע נאו"

הושענא רבה הוא היום של דוד המלך, שהוא כולו תפילה וצעקה מעומק הלב. בהושענא רבה זה קצת כמו שהמשיח בא. יש בו טעם של ראש השנה ויום הכיפורים יחד. וזה אפילו יותר עמוק.

בהושענא רבה מחלקים את ה"פיתקאות" למלאכים בשמים. כלומר: כל הטוב, הקדושה והמתיקות, וכל "מה שהתפללו עליו עם כל הלב, עם כל הנשמה ועם הרבה דמעות - מתחיל לרדת משמים...

ואחרי כל ההקפות, אנחנו מניחים את ארבעת המינים, ונוטלים רק את הערבה. ואז, אחרי כל התפילות, אנחנו חובטים את הערבה בקרקע חמש פעמים...

וכאן באה התורה של רופשיץ. תורה נוראה ואיומה. מהו השורש של חבטת הערבה? אומר הרופשיצר: מי שהתחיל את העבודה הזאת, הוא משה רבנו כשהיכה בסלע. עכשיו תשמעו את החידוש הלא-אייאמן הזה: מהי באמת

אתם מבינים מה עניין חבטת הערבה? הלולב והאתרוג לא היו מוכנים לעשות עבירה כדי לחציל כביכול את הקדוש ברוך הוא. רק הערבה, היחודי הפשוט.
גם דוד המלך ומלך המשיח הם בחינת “ערבה”: עני ודוכב על חמור.”

כלומר, ערבה היא אדם שממש יודע שאין לו כלום, שלא מגיע לו כלום, שעדיין לא עשה שום דבר.
אתם שומעים? אם למשל אני צריך לרוץ שני קילומטרים, וכבר רצתי קילומטר אחד, איך אני מסתכל על מי שעדיין לא התחיל לרוץ – “מלמעלה”, נכון אבל אם אני צריך לרוץ שני מיליון קילומטר, ועד עכשיו רצתי שני קילומטרים – האם אסתכל “מלמעלה” על מי שעדיין לא התחיל? מה הם כבר שני קילומטרים, במקום שצריך לרוץ שני מיליון קילומטרים...
הערבה הם הצדיקים האמיתיים, שיודעים שעדיין לא התחילו כלום.”⁴⁵

הושענא רבה - קבלת עול מלכות שמים

הושענא רבה הוא יום של מלכות שמשמעותה
ביטול העצמיות כלפי השי"ת

שתי סוגיות בהושענא רבה - ה"מלכות" והאהבה

כתב בספר המנהגים (לרבי יצחק אייזיק טירנא - מובא במחזור רבה לפני סדר ההושענות להושענא רבה): “למה נקרא שמו הושענא רבה? אמר הקב"ה לאברהם, אני יחיד ואתה יחיד, אתן לבניך יום המיוחד לכפר בו עוונותיהם וזהו הושענא רבה.”

יום הושענא רבה הוא חלק ממערכת שלימה של ימי מלכות. מערכת ימים אלו מתחילה מראש השנה - וכמו שאמרו חז"ל (ראש השנה טז ע"א): “אמרו לפני מלכויות... כדי שתמליכוני עליכם.” אך ישנם שני חלקים במערכת מלכות זו - מראש השנה ועד יום כיפור המלכות בבחינת יראה - “המלך המשפט”, ומאחרי יום כיפור ועד הושענא רבה, זו מערכת מלכות של אהבה.

“הושענא רבה”, הוא יום האחרון של המלכות - הוא הפיסגה של המלכות. ביום זה האושפיון של דוד מלך ישראל, שמדתו היא המידה השביעית - מדת המלכות. המידות הן (דברי הימים א כט, יא): “לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד, כי כל בשמים ובארץ” - זו המידה השישית, והמידה השביעית היא - “לך ה' הממלכה” - מלכות. מלכות שמים היא תכלית הכל, כמו שנאמר בזכריה (יד, ט): “והיה ה' למלך על כל הארץ” - ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.” ולכן ביום הושענא רבה, שהוא יום פיסגת המלכות, אנו עושים שבע הקפות, כי המספר שבע מבטא את מדת המלכות.

זוהי סוגיית ה"מלכות" של הושענא רבה.

ישנה סוגיה נוספת בהושענא רבה, והיא מה שאנו מבקשים לאחר

21. R. Shimshon Dovid Pincus
(1944-2001)

רציני שרק יקבל מעתה. והיינו שהנקודה הפנימית בחיי הנשמה של תשובה היא הקבלה להבא בבחי' אהי'. וגם אם יוהכ"פ אינו מכפר אלא לשבים, הכוונה ג"כ בנוגע לעתיד, עיקר התשובה ביוהכ"פ היא שמכאן ואילך יהי' אחר.

וזה ענין זמני התשובה ר"ה יוהכ"פ והושע"ר שעל ידם יכול להגיע לידי קבלה זו. שהרי אינו יכול לקבל ע"ע לתקן מעשיו בעתיד כאשר רתיחת דמו היא לתאוות רעות, כי איך ישנה את המציאות של דמו העכור בקבלה בעלמא מכאן ואילך. אלא בראש השנה אחרי שעבר עליו כל חודש אלול ונזדכך בו וטיהר דמו מעשיו האדם מסוגל להתחדש ברה"ב בכל מהותו ולכתוב עצמו בספרם של צדיקים. אכן אם כבר הרחיק לכת והוא בבחי' השמן לב העם, לא די ברה"ב עבורו וע"כ נתן הקב"ה את עשרת ימי תשובה ויוהכ"פ המסוגלים לטהר יותר את דמו, עד שיוכל לקבל ע"ע שמכאן ואילך יהי' איש אחר. ואם גם אז לא הגיע לזה, הרי בהושענא רבה בסיום חג הסוכות הוא הזמן המסוגל ביותר שיהודי יוכל להתחדש כברי' חדשה, כי הוא בבחי' תשובה מאהבה, ויש בו ג"כ את מצות ד' מינים שענינם כמאחז"ל אתרוג דומה ללב וכו' הה"ד כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך, היינו שסגולתם לטהר כל עצמותיו של יהודי שיוכל לומר ה' מי כמוך. וזה ענין יום הכ"א בגימ' אהי"ה לאחר כל ימי התשובה, כי בו יכול איש יהודי להגיע לעיקר ענין התשובה ולומר אהי', מעתה ואילך אהי' אחר.

וכאמור זה ענין הגמר חתימה טובה ביום הושענא רבה. כי חותם ענינו החלטה סופית וגמר הדבר, ע"ד שעוסקים ודנים בענין כלשהו, שכל זמן שלא חתמו עדיין אינו מוחלט, והחתימה היא גמר הדבר. כן לגבי כל הקבלות שיהודי מקבל על עצמו באלול ובימים הנוראים, היום הזה הוא יום החתימה על כל מה שקיבל ע"ע בהחלטה סופית שאין לאחרי' ולא כלום, וכאמור מרן בב"א זי"ע, מי יתן טהור מטמא "לא אחד", "איין מאל ניין", בכדי להתהפך מטמא לטהור צריכה להיות החלטה סופית אחת ולתמיד, ולא החלטה החוזרת על עצמה כל יום מחדש. והנה זה תפקיד וסגולת יום הושע"ר לקבל החלטה סופית כחותם על לבך כחותם על זרועך, ואז ה' צלך, כמאמר הבעש"ט הק' שהנהגה מלמעלה היא ע"ד התנהגות האדם כדרך הצל, וזוכה לגמר חתימה טובה מלמעלה, וכאשר יהודי מקבל עליו להתנהג בהנהגה חדשה, כמ"כ גם מלמעלה מתחדשת עליו הנהגה חדשה לטובה, שיתנהגו עמו מעתה רק בחסד וברחמים.

חביטת ההושענות - "יהי רצון מלפניך... ותתעורר האהבה ביניהם ותנשקו מנשיקות פיך"... ימי חג הסוכות הם ימים של אהבה. וכמו שהקדמונים אומרים על פי הגמרא בסוכה (ד ע"ב), שסוכה "שתיים" [דפנות] כהלכתן והשלישית טפח" וזוהי צורה של חביקה של אדם המחבק את חבירו בידו - הזרוע והאמה שהם ארוכים - ועוד טפח שזו כף היד. הסוכה היא צורה של חביקה מהי' יתברך - כל התג כולו אהבה!

אבל יום הושענא רבה, הוא יותר מזה - הושענא רבה נקרא "יום ערכה", וחו"ל אומרים (ויקרא רבה ל, יד): "ערכה דומה לפח" - כביכול "ישקני מנשיקות פיהו" (שיר השירים א, ב) - נשיקה מהשי"ת, שהיא ביטוי של אהבה הרבה יותר מחביקה.

אלו הן שתי הסוגיות של הושענא רבה.

22. Nesivas Shalom
R. Shalom Noach Berzovski
(1911-2000)
Slonimer Rebbe

איתא בספר "מטה משה", למה נקרא שמו הושענא רבה, לפי שהוא מכוון לשמו הקדוש אהי' בגימ' כ"א, והוש"ר הוא ביום כ"א תשרי, לכן הוא הושענא רבה, שאף אם עדיין לא נתכפר להם ברה"ב ויוהכ"פ מתכפר להם בהושע"ר. והביאור בזה ע"פ מאמר מרן אדמו"ר זי"ע דשם אהי' הוא שם התשובה ע"פ משמעו, שיהודי אומר מה שהי' הי' ומכאן ואילך אהי' אחר, מעתה כבר אשמור ואקיים את רצון השי"ת, וסיים, אפילו אם יהודי אמר ככה כו"כ פעמים שמעתה יהי' לאיש אחר ולא קיים זאת, עליו לחזור ולקבל ע"ע שוב ושוב, ואמר שמרומז באומרו א' רב חסדך ענני באמת ישעך, אהי"ה פעמים אהי"ה גימ' אמ"ת, האמת היא שכמה פעמים שיהודי אומר אהי' וכמה פעמים שהוא נכשל ושוב מקבל ע"ע אזי הקב"ה מקבל אותו, ואפי' הגיע למספר אהי"ה פעמים אהי"ה תשובתו מקובלת.

וי"ל הענין דאם כי תשובה חלוי' בחרטה על העבר, כדמשמע מענין הוידוי ושאר עניני תשובה, הרי עיקר התשובה היא הקבלה לעתיד בחיי אהי', דהיינו כשיהודי אומר מה שהי' הי' מכאן ואילך אהי' אחר. וכמו שהבאנו דברי בעל התולדות זי"ע בענין שלושה ספרים נפתחים ברה"ב, שפותחים לפני האדם שלושה ספרים חדשים ואומרים לו שיכתוב עצמו באחד מהם, היינו כפי מה שמקבל ע"ע להבא, ואם מקבל להיות מהצדיקים גמורים הריהו נכתב ונחתם לאלתר לחיים. והרה"ק ר' אהרן הגדול זי"ע מקרלין אמר פ"א שהי' לו עסק עם בעל תשובה, ולא הצליח להשתוות עמו, הלה רצה רק לתקן את העבר ואני

25. Maharsha – R. Shmuel Eidels (1555-1631)
Sukkah 45a

ונראה לכוון דר' יהודה נמי לא אמר לשטות המקרא
אני וכו' במקום אלא ה' אלא נחג בהקפת המונח שכוונת הקפה שישמרתו האל מסביב מלכותו
כמ"ש [1] ומכל לרומיו הושיעו חונה מלאך ה' סביב ליריאו וגו' והוא בעצמו ענין הקפת יריחו
ששה ימים בכל יום פעם אחת וציוס השביעי ו' פעמים למפלת אויבים וענין ההקפה דהכל
נמונה ע"ש [2] ואסודנה את מונחן ה' כי החס ציריתו פעם אחת בכל יום מו' ימי החג ו'
פעמים ציוס השביעי ולכך מוזכרין אלו שני שמות אני וכו' ע"ד עמו אנכי נצרה כביכול שיושיע
לעצמו וכמ"ש החוס' ולזאת הוונתו היה ההיקף בעצמה ע"ש [3] סביב רשעים יתהלכון שבה
נמשלו הרשעים אויביו שביקף זה יכלו הרשעים כמו שהערה זו כלה ע"י חבטו בסוף ודו"ק:

23. Talmud Yerushalmi
Sukkah 4:3

אותו היום מקיפין את המזבח שבע פעמים
א"ר אחא זכר ליריחו :

24. Kad Ha'Kemach
Rabbeinu Bachya (14th. C.)

וצריך אדם שיחנוק בנוול כה היום הזה שהוא
יום ל"א ויום כ"ו ויום חשלוש ע' פרים
כנגד שרי האומות, כי כל כחות מחידן שיסובו
לפניהם הראשונה והוא ג"כ יום החוסה הגדול
העליון מלבד החתימה הראשונה של יום הכטורים
כי כל הדברים האלה יש ויש עקרים גדולים ורשעים
עומים לא יכילם לב חושב ולא יעלו בידו מלד
עיונו אלא אם כן קבלם מפה אל פה והיה בידו
מסורת החכמה, נמאלת למד שההקפה שהיו ישראל
מקיפים את יריחו בכל יום פעם אחת וכשביעי ו'
פעמים הכל היה רמו לשכינה שהיא כלולה משש
קצוות ולכך חלה מדה הדין על יריחו ונפלה המונה
חתימה, וכן היו ישראל במקדש מחכמים על ידי
המונה ומדה הדין הייתה חלה על האויבים ולא
היה להם רשות לבא כנגד ישראל, וכן לפעיד
תחזור השכינה לבית קדשי הקדשים ותחול מדה הדין
בשוגאיהן של ישראל אשר הניקוס ושענדו בהם.
וההקפה שאנו עושין בזמן הזה הוא סימן ורמז
לפעיד שחול חומת ארם ויהיו כלים ואבדוים מן
העולם

26. Sfas Emes
R. Yehudah Aryeh Leib Alter
(1847-1905)

להושענא רבה. ונה שקצנו חז"ל רוב הנקשות
ציוס הזה. כי הערצה הוא אוחן
שאין להם טעם וריח רק חפלה. וע"ז כתיב פנה
אל חפלה הערער שהוא ער וריק וכל. [והרמז כערער
בערצה] וחפלתו וחקצלה ציור כדתיב שם חפלה
לעני כי יעניף. וזאת שהקציה עניח כל החפלות
ונוקבל ונקודם חפלת העני. ו"ל בזה פירוש הפסוק
ולא בזה את חפלתם ונדייק צווד' אנוור דהול"ל
חפלתו. רק שבאונה כל הדי' ויניס אוחן שיש בהם
טעם וריח כו' כולם נוסעו ע"י הערער. וע"י שושהחפין
עוונם גם אוחן הפחותים נחבל חפלת כולם. וערצה
דוונה לשפתיים כו"ש כחוט השני שפתותיך ונדברך
כחיה. דרשו חז"ל על יוני הגלית אוחן שרם כוודבר
שמונה. כחה ועריבה חפלתם לפכו יח' :

27. Mei'Otzreinu Ha'Yashan

שלוש פעמים בשנה נוהגים לאכול פרצפלאך (לביבות מבושלות) ואלה הם
ימים שנהוגה בהם הפאה וחבטה: ערב יום-כיפור – יום שמקבלים מלקות ;
הושענא-רבא – יום שחובטים הושענות ; פורים – יום שמפיים את המן. ודבר זה,
נאמר בדרך-הלצה מרומז במלים „הפה תפה“, שהנוטריקון שלהן הוא: הושענא,
כיפור, המן, תאכל פרצפלאך הרבה ...

28. Minhag Yisroel
Torah

(א) **בג"א** ריש הסימן, נוהגין ישראל להיות נעורים כליל ערצה (ש"ל) וכבר נדפס
הקדר ע"כ, והנה בצודרהם מציא נוהגין לקרות את החורה כלה מראש
ועד סוף, אמנם כבר נתפשט המנהג עפ"י כתבי האר"י לקרות ספר משנה חורה לבד
בחגי הלילה הראשונה, ובחגי לילה השניה קורין ספר תהלים כולה ואחר כל ספר
אומרים יהי"ר הנדפס בספרי תיקון דידן, והנה היעב"ץ בהגהותיו לקידורו שערי
שמים (לדף קמ"ב ע"ב) כתב דקריאת משנה חורה הוא זכר למה שהיה המלך קורא
במוצאי שביעית, אם אמנם רחוק הוא צעיו, וגם למוד מקרא אין זמנו כלילה (עיין
באר היטב סימן רל"ח) מ"מ אני כוסף ראשי בזה למנהג שכבר הוקבע עכ"ל, אמנם
לפי האמור מקורו קדוש בכתבי האר"י, ומה שפקק האון היעב"ץ משום דלמוד
מקרא אין זמנו כלילה, נחערר בזה גם בשו"ת שם משמעון סימן ד' (ד"ה ואולם)

ומיישג זאת צממה פנים עי"ש, – והנה קריאה זו לא נזכר בכתבי האר"י שיהי' מס"ת דוקא, אמנם נחפשו המנהג ברוב מקומות לקרותו מס"ת בניצור, ומנהג זה יסודתו צהררי קודש שכן נהג מרן הגה"ק הדברי חיים זי"ע כדבואה בדרכי חיים, ובמשמרת שלום סימן מ"ה צה"ה (אם שכח דהוא עלמו נהג לומר ציחידות בסוכה מחוך חומש, מ"מ) העיד דכן היה מנהג אב"ה"ק לקרותו בניהכ"ג מחוך ס"ת, וכ"כ צנימוקי או"ח סו"ס תרס"ט דמנהג רבותיו ואבותיו הק' לקרותו מס"ת, וכן נהגו בקריאת הנשיא צי"צ ימי ניסן, ובקריאת הקרבנות די"ג מדות, ודוחה צמחי ידים דברי המפקקים דאסור לקרות צס"ת בניצור בלא ברכה, ועיין שו"ת מנחת יצחק ח"ח סימן פ"ד, ועיין מש"כ בסילון חכ"ט אות ד'.

ב) שו"ע סעיף א', ציום שביעי שהוא הושענא רבה נוהגים להרבות צמומורים כמו ציו"ט, הג"ה ואין אומרים נשמת ואומרים מומור למודה וכו', ויש צוה גם מנהגים אחרים, שיש שאין משנין כלל משאר ימות חוה"מ, ויש מקומות שאומרים גם נשמת, ויש מקומות שאומרים בכל הקדישים לעילא ולעילא, עיין בכורי יעקב סק"א, לקוטי מהרי"ח, טעמי המנהגים אות תתי"א בקונטרס אחרון, – כתב צמטה משה אות תתקנ"ח (הו"ד בקינור בא"ר ושערי תשובה) משכימים לבית הכנסת והוא אחד מה' בקרים שמשכימים לתפלה, וסימן לדבר וישכם אברהם בצקר, ס"ת של אברהם, הושענא רב'א, תשעה בא"ב, יום כפור, ראש השנה, פורים, ועי"ש עוד.

ג) שו"ע סס, ומרבים קלח צרות כמו ציום הכפורים ע"כ, ובמהרי"ל כתב דמדליקין שוהי גרות של יום כפור, וכ"כ צמט"מ (הו"ד בא"ר ושערי תשובה), והטעם כתב בנהג כלאן יוסף דהואיל ואחעביד צי' מלוא הדא יתעביד צי' מלוא אחרתא.

ד) רמ"א סס, ויש נוהגים ללבוש הקיטל כמו ציום כפור ע"כ, ובמג"א כתב דמדניתינו לא נהגו כן, ועיין בא"ר שכחב דצמדניתינו אין לובש רק החון ושאר העם לובשין בגדי שבת ולא הקיטול.

יד) רמ"א סעיף ט', ונהגו להצניע ההושענות לאפיית מצות כדי לעשות בה מצוה ע"כ, עיין מה שכחבו צסימן תמ"ה אות א', ולקמן סוף סימן תרס"ט.

טו) בתב בספר ארץ נבי על מועדים (מהגה"צ מו"ה אריה נבי פראמער אבד"ק קאזוגלוב, ד"ה ענין סוכות אחר יוה"כ) מצרכין צהושענא רבה "גמר טוב" דהיינו שמתכוונים צוה שיהיה הגמר מן ההשפעות גם כן טוב שלא יהיה עושר שמו לבצעו וגו' אלא שיהיה רק טוב עד הגמר עכ"ל, אמנם בדרכי חיים ושלום אות תשל"ט כתב שהיה מקפיד שלא לומר כמו שנוהגין מקלח אנשים שמצרכין זל"ז "גמר טוב" דמיחזי כקץ וסוף ח"ו, רק לומר "גמר חתימה טובה", – עוד כתב שם בדרכי חיים ושלום שגם היה מקפיד שלא להשיב לחבירו "גם למר" שהוא לשון מריחות וזריך דלקדק צדיצורו שלא יתן מקום למקטרג, רק יאמר "גם אחס", אמנם צמנהגי חתם סופר פ"ו אות כ"ז כתב שהחכם סופר כצריך לחלמידי הקפיד שיענו "וכן למר", ועיין במלואים שמקורו קדוש צש"ס מגילה דף כ"ז ע"ב, שמע רב ואיקפיד אמר מאי טעמא לא אמרת לי כי צרכתיך וכן למר עי"ש, (וע"ע ס' ספרא רבה דישראל בחלק המנהגים, ועיין במקור חיים סימן תקפ"ב סעיף ט', ובמנהגי וורמיישא צמנהגי ליל ר"ה), – כתב צערוך השלחן סו"ס זה, דנהגו צהושענא רבה לומר יו"ט טוב ולא כמו בחול.

29. Rabbi Dr. Yisroel (Lou) Nulman

כדי שהעבודה יסודי נושאאות של חג הושענא ויבה, מוגשת כזה: טבלת ניגוני חתפלות, טבלה זו היא כפי שנבסר לנו ע"י הרד"ג שרי זבלניקין שליטיא, בני ברוק, כפי הנהוג בירושלים מלפני דור. ניתן להשיג העתקים הנזכרים של טבלה זו אצל ישראל טלמן, רחוב בית זק, טלפון: 433032 (05)

טבלת ניגוני חתפלות הושענא רבה

התפילה	ניגוני חתפלות
ברכת השחר עד סוף שירת הים..... ימים נוראים	ישתבח, קדיש, ברכו..... חול
יוצר אור עד סוף גאל ישראל..... ימים נוראים	חזרת השייץ..... חול
הלל..... הלל	קדיש תתקבל
אם אמרו הושענות אחר הלל..... חרי הקדיש בניגון שבת	אחר חזרת השייץ
אם לא אמרו הושענות..... חרי הקדיש בניגון חול	אין כמוד, ויהי בנסוע, שמע, גדלו וכי ועצור וכו'
ברכת התורה, חצי קדיש, יהללו, ובגורו..... ימים נוראים	עצם קריאת התורה..... רגיל
אשרי, ובא לציון..... חול	חצי קדיש..... ניגון חצי קדיש כלפני
מוסף שבת ויום טוב	חזרת השייץ מוסף (אבות)..... ניגון שבת ויום טוב
קדושה..... ימים נוראים	לדור ודור עד הסוף..... יום טוב
קדיש תתקבל..... ניגון שבת ויום טוב לאחר	חזרת השייץ

30. "Gut Kvittel"

Jewish language of repentance keeps vibrant culture alive
Friday, September 27, 2002 | by

Rabbi Michael L. Feshbach

The days fall away, and the end of a sacred season is soon upon us. Shemini Atzeret begins tonight and Simchat Torah begins tomorrow evening (Reform Jews celebrate both holidays tonight). These holidays bring to a close a monthlong season of celebration and introspection.

With them comes one last chance to reach out, in ways we might have thought no longer available to us.

There are so many greetings at this time of year: shanah tovah (happy New Year); gut yontif, chag sameach (happy holiday, in Yiddish and Hebrew respectively), g'mar chatimah tovah (may you be inscribed, finished, sealed for a good fate). And, of course, there is my favorite holiday wish of all. It is this: a guten kvittel!

Not familiar with the phrase? Well, therein lies a tale. And a danger, that something beautiful will be lost.

Language, after all, is not just about words. The words in any given language are a concept cluster. They are the bearers of ideas, transmitters of tradition; they convey a culture, a worldview and not just a dictionary definition. That is what makes translation an art form, exactness impossible. How do we translate the French term *voll*? Behold? There it is? It can't convey the tone, the mystery, the twinkle in the eye.

A number of years ago I read a powerful article by Cullen Murphy, editor of The Atlantic, about what is lost when a language disappears. He described a number of dialects on the verge of extinction, and found special terms in each of them—ways of looking at the world, observations and insights on human life that will vanish forever when the last speakers of these languages passes on.

I don't remember many details, but an example was something like this: a single word, in an Asian island dialect with five speakers left, that meant "the sardonic expression of regret for something you knew was the wrong thing to do but really wanted to work out anyway." (Maybe in English we call that the "political concession speech." But that's still three words.)

There is so much richness in our own tradition, so much depth in phrases that carry our culture that is lost or hard to carry over if English is the only tool we have to look

at our own Jewish heritage. Hebrew, at least, is a living language, with a secure future somewhere. With all our effort, what will become of Yiddish? And with it, a world it left behind?

A guten kvittel is a Yiddish phrase, and an old Eastern European greeting for the holiday, right before Shemini Atzeret, of Hoshanah Rabah. Guten is a word many people know: It means "good."

But vat's a kvittel? A kvittel is a little note, a little piece of paper. It could be a petitionary prayer, like the kind that was placed in the Western Wall before being replaced by faxes and cell phones held up against the stones. And what it means

to wish one another a guten kvittel is this: With Ne'eilah, the service at the end of Yom Kippur, we say that the gates are closed. The rapprochement between heaven and earth, the spiritual opportunity, the annual openness of God to hearing our prayers in an especially intimate and effective way, all that is over. Our seasonal task is supposed to be complete; our repentance made, our prayers recited, our acts of tzedakah already made (the checks already in the mail).

But for Jews, how long does it take us to say goodbye? (I once heard it said of another group that they left without saying goodbye, but that Jews, well, we said goodbye, but never left.) The gates are closed. But guess what? If you write small enough, if you try hard enough, even after Yom Kippur, all the way through to Hoshanah Rabah, perhaps even to Shemini Atzeret and Simchat Torah, well, you can always slip another note, slide a final plea underneath the closed gate and into the world beyond.

A guten kvittel is a fervent wish that we can still slip in with any unfinished business, any goodness that might tip the balance of the coming year, and improve our fate.

The "little note" is meant to help us out. But with a different aspect of this season, I want to push the image a little bit further. Tradition has viewed this kvittel as a note for ourselves. But Yizkor is coming. And with it our memory of others. Maybe this note we can slide under the gate is not about us and our fate. Maybe it is something else. Perhaps it is even a metaphorical chance to reach, for a moment, into another world, to touch one more time the inhabitants thereof.

Think, for a moment, of what you would do. You have one chance. A single sentiment. A small scrap of paper. One moment to get a message through, to those who walked with you, to those who are no longer here. Beyond "I love you," what's the one thing you'd say, to your loved ones, who are no longer with us? Dreams are for them to reach us (remember Tevye?). A guten kvittel, the good note...maybe that's our chance to reach them.

On Simchat Torah the scrolls unroll, the letters touch, the end becomes beginning, and beginning the end. The last letter of Devarim (Deuteronomy) is lamed; the first letter of Breisheet (Genesis) is bet. Together they form the leb of Torah, a word pronounced in modern Hebrew as lev and commonly translated as "heart," but that in biblical Hebrew seems to have also meant "mind."

And it is then, in the time when the holiday task is done, but God asks us to linger on a little longer; it is there, in the space between the heart and the mind, in the gap between the scrolls, in the crevice between worlds, that we can reach out, slide between the ordinary and extraordinary, fit a note between the border of everyday reality. For a moment that is not a moment, in a place that is not a place, the scroll unrolls, life and death touch, and we can say what we need to say.

At the close of this sacred season, may we all be open to something beyond ourselves. And for all of us—a guten kvittel.